

Miriam Gebhardt

KUI SÕDURID TULID

*Saksa naiste vastane vägivald
Teise maailmasõja lõpul*

Saksa keelest tõlkinud Reet Weidebaum

Originaali tiitel:
Miriam Gebhardt
Als die Soldaten kamen.
Die Vergewaltigung deutscher Frauen am des Zweiten Weltkriegs
DVA, München 2015

Toimetanud Ülle Tarum-Saarmann ja Inga Wählberg
Kujundanud Villu Koskaru

Copyright © 2015 by Deutsche Verlags-Anstalt, München, a division of
Verlagsgruppe Random House GmbH, München, Germany.
Tõlge eesti keelde © Reet Weidebaum ja Tänapäev, 2021

Trükitud trükikojas Pakett
ISBN 978-9916-17-104-2

Sisukord

Sissejuhatus	7
ESIMENE PEATÜKK	
Seitsekümmend aastat liiga hilja	13
Valed ohvrid?	15
Kui palju oli kannatanuid	20
Meestevastane seksuaalvägivald	30
Paar sõna meetodist	33
TEINE PEATÜKK	
Berliin ja ida – ettekuulutatud hukatuse kroonika	37
Suur hirm	39
Punaväelased tulevad	47
Berliin	62
Aasta hiljem	69
Katse muuta vaatenurka	75
KOLMAS PEATÜKK	
Lõuna-Saksamaa – „Kes kaitseks meid ameeriklaste eest?”	91
Eikellegiaeg	93
Mõõdukas nõrdimus	98
„Sügav umbusk meie sõdurite vastu”	107
Katsed selgitada	114
Kas „Euroopa seksuaalne vallutamine”?	120
Okupatsiooniar mee jätkuv jõudemonstratsioon	125
Paralleelid ja erinevused	131

NELJAS PEATÜKK	
Rase, haige, põlatud – kuidas koheldi ohvreid	133
Ohvriks teistki korda	135
„Vennastumine”	137
Abordiprobleem	155
Eikellegi lapsed	163
„Teised kannatanud ju said kahjutasu”	168
Kõigepealt prantslased, siis ametnikud	176
„Ma armastan seda last sama palju kui teisi”	186
VIIES PEATÜKK	
Pikad varjud	191
Vägivallakogemuse mõjud	193
Naiseliku haavamatuse müüt	199
„Anonüümne” ja mälutsensuur	209
Suure venna pant	217
Esimene feministlik karjatus vaibub	222
Helke Sanderi „Vabastaja ja vabastatu” ning Saksa ohvridiskursus	224
Mineviku olevik	230
Tänuõnad	235
Märkused	236
Allikad ja kasutatud kirjandus	271

Sissejuhatus

Raamat, mis räägib vägivallast saksa naiste vastu Teise maailmasõja lõpul ja okupatsiooniajal, peab võitlema eelarvamustega. Näib, nagu oleks meie kollektiivsesse mällu sööbinud ühe kaamera stoppkaader, mis näitab asiaadinäolist venelast, kes karjub „Urri, urri” (*Uhr* – saksa keeles *kell*), kuid ei taha ainult kella, vaid ka naist ennast. Me kõik oleme seda telerist näinud: Nina Hossi kehastatud blondiin süngete varemete vahel, poolvarjus hiilimas himur mongol. Kas sellel teemal on veel midagi olulist ütlemata? Sõda on ammu möödunud, kannatanud on kas väga vanad või surnud ning järeltulev põlv peab Hollywoodi ja Babelsbergi sõjalugusid kaheldamatult põnevamaks. Ja siis kogu see vägivallateema – kas see pole mingi jäänuk, arhailine kuritegu, mis ikka ja alati kordub, olgu omal ajal Saksamaal või täna Iraagis, Süürias või Lõuna-Sudaanis? See teema võiks anda odavat populaarsust vaid moralistidele ja natsionalistidele, kes ei pea väga pikalt aru, mis on hea ja mis kuri. Kurjad olid siis venelased, täna on seda küll mõned teised, aga igatahes on need kurjad mehed.

Ma küsisin endalt seda raamatut kirjutades sageli, miks naiste kallal toime pandud sõjakuriteod minu jaoks ikka veel aktuaalne teema on – nüüd, seitsekümmend aastat hiljem. Lihtne, poolõige vastus oleks, et objektiiv, läbi mille me seda aega vaatame, tuleks ükskord puhtaks nühkida. Meie, ajaloolased nimetame seda uurimislüngaks, kui meil on mingi teema kohta võtta väga vähe usaldusväärseid teadmisi. Kuid raamatupidamislik ajalooteaduse täiuslikkuse

nõue pole minu jaoks lõpuks sugugi piisav argument. Selleks, et laskuda nii tumedasse orgu, peaks mul olema tõsisem põhjus.

Selline põhjus võiks olla ideaal diskursuse õiglusest. Ikka ja jälle seatakse kahtluse alla nende mälestuste legitiimsus, mis puudutavad liitlasvägede sissetungile järgnenud sündmusi.

Ikka veel kõlavad hääled, mis ütlevad, et arutelu sakslaste-vastase massivägivalla üle tekitab sisemise vastuolu suhtumises Saksa agressiooni ohvritesse ning lõppkokkuvõttes viib ka holokausti eitamiseni.¹ Teised kahtlevad teema relevantsuses ülepea ning leiavad, et sakslased kujutavad endale vaid ette, et selles küsimuses on veel valgustamata aspekte. Tegemist olla järjekordse pseudotabuga, mida ikka ja jälle haavatakse vaid selleks, et kohe taasluua.² On ka neid, kes üldse kahtlevad ohvrite usaldusväärsuses, nagu näitas arutelu „Anonüümse” päeviku üle, mis ilmus pealkirja all „Naine Berliinis”.³

Kuid olulisem põhjus selle põhimõttelise usaldamatusega rinda pista on minu jaoks, et märkimisväärne osa kannatanutest ei ole üldse ohvriks tunnistatud. Minu andmetel vägistati sõjajärgsel Saksamaal umbes 860 000 naist (samuti mõned mehed). Nende seas oli vähemalt 190 000 naist, keda seksuaalselt ahistasid USA sõdurid, teisi ka Briti, Belgia või Prantsuse sõdurid. Nendest ohvritest ei ole iialgi räägitud. Nii nagu SDVs pandi kalevi alla „suure venna” süüteod, vaikis Lääne-Saksa ühiskond demokraatlike vabastajate vägivallategudest. Punaväelaste poolt vägistatud naised leidsid tunnustust vähemasti ideoloogilises aspektis, olles tunnistajateks Ida-Lääne konfliktis. Ameeriklaste, brittide ja prantslaste poolt vägistatud naised karistati aga lisaks põlgusega. Avaliku kohtumõistmise Damoklese mõök tabas „vennastunud naine”. Neil naistel, kes väidetavalt „vaenlase” heaks prostitueerisid ja seega oma rahvusele häbiks olid, oli pea võimatu oma häält „Lääne” seksuaalvägivalla ohvrina kuuldavaks teha. Sama suhtumine tabas ka naisi SDVs ehk nõukogude okupatsioonitsoonis – nendegi

puhul peeti vägistamist, kui sellest üldse räägiti, pigem naiste endi nõrkuse tagajärjeks.

Tänaeni on suurema avalikkuse ette jõudnud vaid kaks katset toimunut käsitleda: juba mainitud „Anonüümse” päevik, millest 2008 väandati ka film, kuid esimesena tõstatas selle teema 1992. aastal feminist ja filmitegija Helke Sander. Mõlema projekti puhul on ühine sündmuspaik – Berliin – ning samad kurjategijad – punaarmedelased. Nii tänuväärt kui mõlemad kajastused ka olid, toetasid nad seda, mida suurem osa sakslastest niikuinii usub: sõjast tingitud seksuaalkuritegude probleem oli seotud nõukogude sõduritega, samal ajal kui teisi liitlasi tulnuks pigem armujanus sakslannade eest kaitsta. Nii järgisid sama stereotüüpi Sander, „Anonüümne” ning ka tuntud publitsist Erich Kuby, kelle järjelugu „Die Russen in Berlin 1945” („Venelased Berliinis 1945”) ilmus kuuekümnendatel aastatel Der Spiegelis. Tulemus: ükskõik kuidas Teise maailmasõja lõpul aset leidnud massivägivalda ka meenutatakse, taandub see parem-vasakuks küsimuseks: siinpool on pagendatud funktsionäärid ja revisionistid, kes jagasid naiste kurbust väidetava Suur-Saksamaa unistuse luhtumise pärast, seal aga vasakpoolsed, kes kaitsesid nõukogude „vabastajate” vaateid, kahandades sealjuures punaarmedelaste vägivaldsemise koletust. See on tänaeni suurim eelarvamus selle teema käsitlemisel.

Möödavaatamine ei muuda aga toleaegeid kuritegusid nähtamatuteks. Vanade- ja hooldekodudes elab veel naisi (küllap ka mehi), keda painavad valusad mälestused. Neile piisab ühest ingliskeelsest sõnast või hooldaja rohmakast puudutusest pesemisel, ja läbielatu taastub. Vanuritehooldaja ja traumaterapeut Martina Böhmer reisib juba aastaid mööda Saksamaad ja püüab vanade- ja hooldekodude personali teadlikkust tõsta, selgitades, et oma igapäevatoos võivad nad kokku puutuda ka seksuaalsete sõjakuritegude ohvritega.⁴

Ja isegi kui seda probleemi paari aasta pärast enam ei eksisteeri, sest viimasedki toonase vägivalda ohvrid on surnud, kas

see on siis maailmast kadunud? Psühholoogid on teinud kindlaks, et Saksamaa minevik mõjub generatsioonide üleselt. Seda on kerge märgata naiste ja meeste juures, kes lapsena olid oma emade vägistamise tunnistajad või suisa tagajärjed. Aga ka nende laste jaoks on oluline neid sündmusi ja kannatanute edasist saatust tundma õppida ning endale selgeks teha, milliste haavadega paljud väidetavalt nii tugevad „varemenaised”, täna- sed vana- ja vanavanaemad, sõjast väljusid. On ülioluline, et me saaksime aru, milliste moraalsete ja soopoliitiliste eelarvamuste- ga need naised omal ajal vastamisi pidid seisma. Neile ei pöö- ratud asjakohast tähelepanu – mitte ainult seetõttu, et nendega toimunud peeti häbiväärseks, vaid ka selle pärast, et naiselik seksuaalsus oli põhimõtteliselt kahtlane. Kõlasid etteheited, et küllap nad mingil kombel ikka ise seda soovisid.

Alguses vaikiti šoki tõttu, puudusid sõnad ja tunded. Siis muutusid muud asjad olulisemaks, eelkõige maa majanduslik ja sotsiaalne ülesehitamine ning samal ajal ka kodanlik-patri- arhaalse peremudeli taastamine. Siis pidid isiklikud valusad kogemused taanduma poliitiliste kalkulatsioonide ja liitlaste oportunisti ees. Seejärel tekkis õigustatud eelistus sakslaste kuritegude menetlemiseks. Kuid millalgi saavad põhjendused massivägivalla ignoreerimiseks otsa.

Tänaseni ei paista läbi tihnik vaikimisest, ühiskonna ette- heitvast hoiakust, moraalsest üleolekust ja alandamisest, poliitilise- st instrumentaliseerimisest, ametkondlikust pahatahtlik- kusest, patroneerivatest kompensatsioonidest, feministlikust erapoolikusest ning mitte kunagi toimunud õigeksmõistmisest, millega vägistatud naised (ja mehi) ka pärast juhtunud ikka ja jälle haavati, alandati, ignoreeriti ja manitseti. Erialakeeles nimeta- takse sellist kibedat kogemust „teiseseks ohvristumiseks”, mis tähendab, et vägistamise ohvrid on muutunud ühtlasi ühiskon- nast tõrjumise ohvriteks.

Raamatu teistes osades näitame, kui suured mõõtmed võt- tis pärast 1945. aastat vägistatud naiste vastane ülekohus; mida

tegid arstid, kes oma suva järgi kas nõustusid aborti tegema või keeldusid sellest; sotsiaaltöötajad, kes rasedaid ohvreid „ulaelu” diagnoosiga parandusmajadesse toppisid; naabrid, kes võtsid endale õiguse kahjustatud mainega naistele näpuga näidata, ja lõpuks armutud juristid, kes keeldusid hüvitisi välja mõistmast, kuna nad ei uskunud naiste ütlusi.

Selleks, et kogu sõjajärgse vägivalla teemat igakülgselt rekonstrueerida, läheks vaja palju üksikasjalikke uurin-guid, mis hõlmaksid kõiki piirkondi nii Lääne- kui Ida-Saksamaal, kõigi nelja okupatsioonitsooni juriidilisi ja administ-ratiivseid jälgi, mis puudutavad liitlasväelaste ja Saksa ametivõi-mude suhteid ning aitaksid jõuda jälile nn vägistamislaste isadele kogu maailmas. Eriti vähe allikaid on mul Briti liitlaste tegevuse kohta. Kas Briti sõdurid olid tõesti ainsad, kes end tol ajal korra-likult ülal pidasid? On palju vastamata küsimusi. Ja siiski anna-vad allikad, millele mul õnnestus pilk heita, täiesti ühehäälsed ja veenvaid vastuseid, mis kummutavad mõned suuremad eelarva-mused sakslastevastaste seksuaalsete sõjakuritegude osas:

1. Põhiliselt olid need venelased, kes eriti elanikkonna põgenemise ajal saksa naisi ründasid, et neile oma kannatuste eest kätte maksta.
2. Lääne liitlassõduritel polnud vägivalda vaja, nemad said kõike, mida tahtsid, ühe Lucky Strike'i sigareti-paki eest.
3. Vägistamisohvrid lasksid juhtunust „hämmastavalt kiiresti” lahti, kuna tundsid end koos saatusekaaslas-tega heades kätes olevat.
4. Vägistatud naiste mehed, kes tulid tagasi sõjast või vangistusest, hülgasid oma häbistatud naised ja nende lapsed.
5. Venelaste ja mustanahaliste sõdurite poolt vägistatud naised tegid rassistlikel kaalutlustel võimalikult kii-resti aborti.

6. Vägistamistemaatika pandi pärast 1949. aastat haavatud meheliku edevuse tõttu kalevi alla ning tõlgendati ümber vägistatud rahva metafooriks.

Raamat tahaks kõik need väärhinnangud ja jämedad üldistused kõrvaldada. Minu eesmärk on see raske teema uuesti päevavalgele tuua ning vabastada pooltõdede rägastikust ja levinud eelarvamustest. Eelkõige tahaksin ma seada uinunud koletise kujud võtnud pildi vene-asiadi või marokolasest vägistajast õigesse suhtesse valgete Lääne vabastajatega, kes, nagu nüüdseks on selgunud, rüüstasid ja vägistasid täpselt samasuguse stsenaariumi kohaselt. Fantaasia, eelarvamused ja reaalsus lasevad end hõlpsasti üksteisest eraldada, kui me toimunu taastamisel lähtume kannatanute vaatevinklist. See tähendab, mitte muutes neid ajalooliitiliselt vormitavaks materjaliks, nagu seniajani on kaldunud tegema nii konservatiivsed kui ka liberaalsed autorid. Ohvrid ise peaksid tunduvalt rohkem sõna saama ja neid tuleks rehabiliteerida, ilma et nad seejuures kohe ka natsikuritegudest puhtaks pestaks. Mulle tundub oluline mõista kurjategija ja ohvri rolli mitmetähenduslikkust. Lõpuks tähendab see ju sõja laste ja lastelaste generatsiooni vabastamist nende sündmuste traumaatilistest järelmõjudest, mis toimusid 70 aastat tagasi nende emade ja vanaemadega. Tee selleni tugevdab empaatiavõimet oma ajaloo suhtes, mida me Saksamaal alles mõnel viimasel aastal tasapisi arendama oleme hakanud.

ESIMENE PEATÜKK

Seitsekümmend aastat liiga hilja

Bambergis

Selle päeva õhtul äratas tugev kloppimine koridoriuksele ühe inseneri abikaasa Betty K. Kui ta avama läks – pooleteiseaastane laps süles – seisis tema vastas kaks hiiglaslikku neegersõdurit, kes ta kõrvale tõukasid ja korterisse tungisid. Kui nad pärast ringivaatamist esimesse tuppa tagasi jõudsid, viskusid nad naise peale ning vägistasid teda naise sõnul kolm korda. Üks meestest hoidis sel ajal kinni Betty isa, kelle nad lõpuks maha lasksid.

Rudolf Albart, ühe sõjapäeviku autor¹

Magdeburgi lähedases külakeses

Keegi ohvitser hakkas kõnet pidama, kui tuli üks saksa mees naaberkülast, kes läbi tõlgi ütles, et vene sõdur vägistab tema 12-aastase tütre. Mees osutas ühele soldatile. Siis nägin ma esimest ja loodetavasti viimast korda, kuidas inimene surnuks peksti. Kõrge ohvitser lõi isiklikult mehe pikali ja trampis ta surnuks.

Liselotte S. meenutab punaväelaste võidupidu
8. mail 1945²

Valed ohvrid?

Sõja lõpul ja sõjajärgsetel aastatel vägistasisid liitlasväelased ja okupandid vähemalt 860 000 saksa naist ja tütarlast, aga ka mehi ja poisse. See toimus igal pool: nii riigi kirdeosas, kust tungis peale Punaarmee, edelas, kust marssisid sisse prantslased, lõunas Alpide piirkonnas, kus vaheldumisi valitsesid ameeriklased ja prantslased ning läänes, kust tulid maale britid. Kurjategijate mundrid olid erinevad, teod aga täpselt ühesugused. Jänkid ja punaarmeelased, Briti ja Prantsuse sõdurid, belglased, poolakad, tšehhid ja serblased kasutasid Saksamaa vallutamise ja okupeerimise perioodi kõigepealt rüüstamiseks ja siis vägistamiseks. Nad kordasid sealjuures, ehkki teistsugusel määral, seda, mida Wehrmacht oli teinud Saksamaa vastastega enne seda³.

Küsimus vaenlasest või sõbrast oli teisejärguline. Ameeriklased olid teel Saksamaale vägistanud juba vennalike brittide ja prantslaste naisi, aga ka vabastatud sunnitöölisi ja koonduslaagrite vange. Täpselt samamoodi, nagu olid sovetid vägistamislainega ahistanud enda poolt vabastatud maid.

Sõjaaja seksuaalkuriteod on globaalne, ajastuteülene probleem, mis käib kaasas patriarhaalse korraga, kus naised (aga ka mehed) tunnistati sõjasaagiks. Teises maailmasõjas sooritasid selle kuriteo kõik armeed ning erineval määral on kannatanud kõik osalenud rahvad: prantslannasid vägistasisid Saksa ja USA sõdurid, poolatäre sakslased ning nõukogulased ja nii edasi. Sõjasangari müüdi juurde kuulub oma võidu tähistamine ka seksuaalvallutustega. Eriti häbiväärne näide selles vallas

on Jaapani armee, kes seksuaalselt orjastas üle 300 000 naise Hiinas, Koreas ja teistel alistatud aladel Indoneesias, Malaisias, Filipiinidel, Taiwanis ning isegi Hollandis ja Austraalias. Nende „lohotusnaiste” ees pole siiani keegi ametlikult vabandanud. Kui ajalist horisonti laiendada ja jälgida hilisemaid sündmusi, nagu massivägistamisi Jugoslaavia sõja ajal umbes 20 000 ohvriga või Rwandas kuni 500 000 ohvriga, võtab saksa naiste vastu toime pandud massiline vägivald ajalooliselt erakordse ulatuse.

Ja siiski vaikitakse sellest kuriteost tänaseni ning kannatanuid ei ole ametlikult tunnustatud Teise maailmasõja ohvriteks. Neil pole märkimisväärseid mälestuspaiku ega rituaale, ei mingit avalikku tähelepanu, rääkimata juba vabandamisest – see on fakt, millele juhib tähelepanu ka naiste õiguste ja abistamise organisatsiooni *Medica Mondiale* asutaja ning alternatiivse Nobeli auhinna laureaat Monika Hauser⁴. Mälestada vägistamisohvreid tundub olevat veelgi problemaatilisem kui vältendada kahetsust idast tulevate ümberasustatute ja põgenike teemal. Kuna paljud naised on vägistatud nii pagenduse kui põgenemise kontekstis, võivad nemad kannatada topelt vaikimiskohustuse all: kui ümberasustatud ja põgenikud ning kui vägistamisohvrid. Igatahes tabas see saatus ka väikeste Baieri külade naisi Edela-Saksamaal Pfalzis ja Westfahlenis, ainult et vägistajateks olid enamasti Lääne sõdurid. Ka need ohvrid ei räägi sellest, mis tol ajal juhtus.

Kuidas seletada seda pikka vaikimist? Ilmselgelt olid Teise maailmasõja ajal vägistatud naised valed ohvrid. Nad olid valed ohvrid, kuna nad polnud mehed – nad ei kuulunud sõjas langenute, invaliidistunute ega haavatute ridadesse; nad olid valed ohvrid, kuna neid ei kiusanud taga natsionaalsotsialistid, vaid vastupidi – nad võisid olla segatud natsikuritegudesse; nad olid valed ohvrid, sest võiduväed võtsid neid kui Natsi-Saksamaa kurjategijate esindajaid; nad olid valed ohvrid, kuna langesid täiesti mittekangelaslikul moel moraalse alatooniga vägivalla ohvriks, mille põhjustajaks neid endid sageli peeti. Kes polnud

tõendatult „süütu” –kõige parem, kui neitsi –, kes end tema poole pööranud relva ees piisavalt tõrksust ei ilmutanud, oli ilmselgelt kas „jänkikallistaja” või „Veronika Tänulik”, kes šokolaa-ditahvli või sukkpükste eest okupandile kaela langes.

Loomulikult oli kõigil kannatanutel kindel põhjus vaiki-miseks. Kõigepealt külma sõja aegsed liidud. Idas, kuhu pal-jud ümberasustatud ja põgenenud naised maandusid ja kus neist suur osa pidi kogema nõukogude sõdurite seksuaalset vägivalda, polnud lubatud „suure venna” jõhkrukest rääkida. Läänes, kus samuti elas palju põgenikke ning naised olid ikka veel sunnitud taluma Ameerika, Prantsuse ja ka üksikute Briti liitlassõdurite vägivallaakte, välistas soov edukalt läänestuda või amerikaniseeruda igasuguse tahtmise tegeleda „sõjajärgse meeleolu teise küljega”⁵. Ajaloolane Walter Ziegler kirjutab, et „seoses hilisema tiheda USA sõprusega ning arvestades nõu-kogulaste toime pandud koletusi, varjati avalikkuse eest eriti ameeriklaste vägivallategusid, nagu ka arvukaid mahalask-misi”⁶. Tänapäevani usutakse, et venelased vägistasid ja amee-riklased jagasid komme. Viiekümneandatel aastatel olid saksa rahvuslaste ja ümberasustatud enesehinnangu kujunemisel kesksel kohal lood üksikutest ohvrigruppidest, eriti sovettide meelevalla sattunud saksa põgenikest ja sõjavangidest.⁷ Selles kontekstis võõrandati naisohver isiklikust kogemusest ning anti poliitika teenistusse.

Loomulikult oli nii naisi kui mehi, kes pühendasid end sõja-kuritegude ohvritele ja nende sunniviisiliselt viljastatud lastele. Ent nende väheste rahvasaadikute ja sõjaveteraniorganisatsioo-nide funktsionääride peaesmärk polnud mitte heastamine või hüvitamine, vaid kommunismi süüdimõistmine ning kodan-liku peremudeli taastamine. Isake riik oleks pidanud nende nn vägistamislaste eest välja astuma ning naistele võrreldes teiste vallasemadega eristaatuse andma.

Kuid nende (liitlas-)poliitiliste põhjuste kõrval tulevad pika vaikimise soodustajatena esile ka ühiskondlikud põhjused.